

ANA-CRISTINA HALICHIAS, *Glosar de termeni românești din documentele latino-române. Secolele al XIII-lea – al XVI-lea*, București, Editura Universității din București, 2010, 94 p.

Lucrarea Anei-Cristina Halichias este o binevenită și mult așteptată cercetare în domeniul lingvisticii istorice, în general, și al istoriei limbii române, în particular. Ea acoperă o arie de interes științific puțin abordată în spațiul românesc – studierea documentelor latine medievale redactate în țările române. Interesul se focalizează asupra elementelor (lexicale) românești prezente în aceste documente, care pot pune lumină asupra configurației limbii române din secolele XIII-XVI, perioadă acoperită de un con de umbră, puțin ilustrată documentar.

Lucrarea nu este concepută ca o simplă listă de cuvinte (așa cum s-ar putea deduce din titlu, ușor înșelător), căci cuprinde pertinente și necesare informații lingvistice și culturale, extrem de importante pentru o imagine de ansamblu și, în același timp, de profunzime, a faptelor de limbă relevate. De altfel, chiar numai stabilirea listei de termeni românești reprezintă în sine un demers științific complex și rafinat, căci presupune conjugarea a variate cunoștințe: de latină medievală, de limbă română veche, de istorie și cultură veche românească. Identificarea și selectarea cuvintelor românești din documentele latine implică obligatoriu o analiză premergătoare, atentă și de detaliu, a textului, contextului și termenului în cauză, de la detaliile de grafie (extrem de importante, prin corespondențele pe care un grafem le poate stabili cu un sunet/ grup de sunete), până la problema sensului. De asemenea, extrem de importantă este și compararea (contrastivă sau justificativă) cu glosarele de termeni românești stabilite pe baza documentelor slavo-române. Autoarea verifică cu acribie atestarea anterioară a propriilor termeni selectați în toate studiile existente (din păcate, destul de puține): Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV*, G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, Gh. Bolocan (redactor responsabil), *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374-1600* (DERSR).

Lucrarea se deschide cu un studiu introductiv, extrem de valoros prin informațiile pe care le oferă despre realitatea puțin cunoscută a redactării documentelor de limbă latină în epoca veche românească (informații cantitative privind numărul documentelor redactate în limba latină, cu referință specială la Transilvania; contextul cultural și istoric în care se redactează aceste documente; importanța profilului etnic și lingvistic al notarilor de limbă latină (de diverse origini – maghiari, sași, germani, italieni, polonezi), importanța pregătirii și educației lor lingvistice și a gradului de cunoaștere a limbii române etc.).

Termenii selectați (în număr de 204) sunt grupați în trei mari categorii: cuvinte comune (78), antroponime (61) și toponime (51), unele cuvinte având încadrări duble: cuvânt comun și toponim (2)/ antroponim (6); antroponim și toponim (6). Totodată, extrem de utilă și de relevantă este încadrarea pe domenii semantice a termenilor românești identificați. În felul acesta sunt indicate ariile de conceptualizare și lexicalizare pentru care s-au impus elementele românești (predomină cuvinte cu sens concret, dar sunt atestate și cuvinte cu sens abstract); se delimitează terminologia profesională, desemnând realități recurente specifice epocii (nume de instituții: *clucer, cneaz, comis, postelnic, pașă* etc., ocupații: *baci, călugăr, cioban* etc., organizare fiscală: *ducat, gros* etc., comerț-mărfuri: *bărbăniță, caftan, piper* etc., relații sociale: *boiar/ boier, rob, vecinie* etc.), dar și cuvinte desemnând realități imediate, fundamentale (diverse obiecte: *ciocan, furcă, oglindă* etc., animale: *cocor, lup, veveriță* etc., plante: *arbore, floare* etc., corpul omenesc: *frunte, grumaz* etc., alimente: *brânză*, calificări descriptive: *alb, bălan, creț, drag, gros, mic* etc., mai rar, sentimente: *urâciune*).

O secțiune specială este dedicată originii termenilor românești identificați; se constată, așa cum era de așteptat, predominanța cuvintelor de origine latină (*bărbat, cal, carte, câine, negru* etc.) și a împrumuturilor slave (vechi slave și slavone) (*boier, drag, luncă, poiană, rob, svânt* etc.), dar și cuvinte de origine autohtonă (*baltă, brânză, mal, măgură* etc.) și împrumuturi (mai recente) din alte limbi: maghiară (*cătană, han, sas* etc.), turcă (*caftan, cioban, pașă* etc.), mai rar: polonă (*hatman*), bulgară (*castraveț*), sârbocroată (*sârb*), ucrainiană (*crainic*), tătară (*buzdugan*), greacă (*zugrav*), rromani (*danci*), italiană (*ducat*); unii termeni au origine multiplă (*comis, buruiană* etc.) sau incertă/ necunoscută (*ciută, hoț, stejar* etc.); foarte multe cuvinte românești sunt derivate interne, de la o bază lexicală de diverse origini (*armaș, mioară, moldovean, sărat, ușar, vălișoară* etc.). Această încadrare etimologică este foarte interesantă, pentru că pune în evidență dinamica lexicală diacronică specifică limbii române.

Unul dintre cele mai importante rezultate ale acestei cercetări este antedatarea primei atestări pentru o serie de cuvinte (unele fundamentale), în câteva cazuri cu până la un secol diferență, fapt extrem de important pentru orice studiu care privește parcursul istoric al limbii române; iată câteva exemple: *baci* 1319 (DERSR 1488); *bărbat* 1285 (DERSR 1471); *căprioară* 1337 (DERSR 1533); *ciocan* 1433 (DERSR 1505); *creț* 1260 (DERSR 1425); *drag* 1334 (DERSR 1414); *margină* 1365 (DERSR 1440); *mic* 1227 (DERSR 1399), *oglină* 1477 (DERSR 1591); *trestie* 1441 (DERSR 1519) etc. De asemenea, sunt atestate cuvinte care nu sunt incluse în DERSR: *boiar/ boier* 1431, *casă* 1515, *doilea* 1585, *sărbătoare* 1539, *urâciune* „ură” 1528 etc.

Studiul introductiv conține și două secțiuni dedicate ortografierii cuvintelor românești, elementelor de morfologie relevante (prezența articolului enclitic: *Albul, Chuta*, a morfemelor *al, al lu* marcând cazul genitiv: *Ywan al popae; Stan, fychor allu Zyrbul*; prezența unor forme cazuale românești – (Dimitru) *al Myrkey*; prezența numeralului ordinal: *profugum boierum Aldoyle Postelnik*); formarea cuvintelor pe baza derivării cu variate sufixe (*-ar, -aș, -el, -nic, -(e)an, -iță, -uș, -ești, -os* etc.).

Glosarul propriu-zis conține lista detaliată a cuvintelor românești, fiecare termen-intrare fiind însoțit de informații lingvistice: clasa morfologică, sensul în limba franceză (în tradiția marilor dicționare) și ilustrarea acestuia prin contexte selectate din documentele cercetate, ordonate cronologic (fiind indicate, totodată, anul și sursa atestării). De asemenea, câteva convenții grafice semnalează informații suplimentare relevante: cuvintele românești atestate indirect, prin toponime sau antroponime; cuvintele adaptate morfologic (latinizate); termenii selectați din *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania* (autor Coriolan Suci, vol I-II, București, Editura Academiei, 1967), care suplimentează corpul de documente latine de bază. Iată un exemplu:

***BOB** s.m. „fève, grain”; în *antrop. ex parte civitatis ... Dragmer Bobusch* [Jakó, Manolescu, p. 13]; *cum ... sigillis Michaelis Bobwl* [1447; H I₂, p. 745; 1448; H I₂, p. 748] (*Glosar.....*, p. 42).

Glosarul este însoțit de două anexe, la rândul lor extrem de interesante: prima conține o listă de sintagme și expresii românești calchiate în limba latină (de exemplu: *a da uitării*

„oublier”; *omnia illa oblivioni tradidistis* [1493; H, XV₁, p. 135]); cea de-a doua conține câteva documente latinești (integral sau parțial), ilustrative pentru sursele care au stat la baza cercetării.

Sintetic și organizat concepută și redactată, cu grija atentă asupra detaliului relevant, lucrarea Anei-Cristina Halichias este o serioasă cercetare, inedită în spațiul studiilor istorice românești din ultimii ani, oferind date noi extrem de importante și de interesante pentru toți cei interesați de problemele istoriei limbii române, dar și ale latinei medievale și de cancelarie din spațiul cultural și istoric vechi românesc.

GABRIELA STOICA

Facultatea de Litere, Universitatea din București,
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București.